

РЕЦЕНЗІЯ

кандидата педагогічних наук, доцента

Косенка Юрія Миколайовича

на дисертацію

Наволокової Олександри Олегівни

**«Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у
немовленнєвих дошкільників»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності

016 Спеціальна освіта галузі знань 01 Освіта

Актуальність теми наукового дослідження та зв'язок з науковими програмами.

Сучасний етап розвитку спеціальної педагогіки характеризується зростанням наукового й практичного інтересу до всебічного дослідження особливостей мовленнєвого розвитку дітей з порушеннями психофізичного розвитку, що зумовлено необхідністю забезпечення їх повноцінної комунікативної взаємодії, успішної соціалізації та подальшої освітньої інтеграції.

Соціальна значущість проблеми обґрунтована зростаючою кількістю дітей з різними мовленнєвими порушеннями, що призводить до ускладнень у формуванні міжособистісних стосунків, негативного впливу на розвиток емоційної сфери, обмеження можливості повноцінної комунікативної взаємодії, ускладнення процесу соціалізації дитини й може впливати на виникнення вторинних відхилень у пізнавальному та особистісному розвитку.

Немовленнєвість у дошкільному віці може бути наслідком органічних, функціональних чи психолінгвістичних порушень, а також результатом недостатньої мовленнєвої стимуляції в ранньому дитинстві. За відсутності цілеспрямованої корекційної роботи такі діти ризикують зазнати подальших труднощів у шкільному навчанні та соціальній адаптації.

У контексті сучасних подій, особливу категорію дітей складають дошкільники із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ), які постраждали внаслідок збройної агресії. Вони потребують невідкладної корекційної допомоги та комплексного підходу в процесі реабілітації. Військовий конфлікт спричинив зростання числа дітей із тяжкими психологічними травмами, що значно ускладнило можливості розвитку мовленнєвої діяльності та соціальної адаптації. У зв'язку з цим виникає нагальна потреба у визначенні та впровадженні ефективних методик і програм для відновлення

й розвитку мовленнєвих навичок, а також інтеграції таких дітей у суспільне життя.

Особливого значення набуває організація своєчасної комплексної корекційно-відновлювальної роботи з дошкільниками, що вимагає розробки багатопланових програм, побудованих на системно-цілісному підході. Реалізація цих програм передбачає удосконалення нормативно-правової бази, забезпечення ефективної міжвідомчої взаємодії та впровадження єдиної кадрової політики у сфері спеціальної педагогіки та психологічної реабілітації.

Попри наявність численних досліджень у галузі спеціальної освіти дисертаційне дослідження на тему «Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників» є актуальним і своєчасним.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної тематики кафедри спеціальної та інклюзивної освіти Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка.

Найбільш істотні наукові результати, що містяться у дисертації.

Автором виявлено основні причини, форми прояву та рівні мовленнєвої неактивності в дітей із ТПМ. Доведено поліфакторний характер мовленнєвої неактивності (нейропсихологічні, моторні, сенсорні, соціальнопсихологічні чинники). Виділено чотири типи мовленнєвої поведінки: реактивну, опосередковану, пасивну, афективно-залежну. Запропоновано рівневу градацію мовленнєвої неактивності на високу, середню та низьку.

О. О. Наволоковою визначено й обґрунтовано критерії та показники мовленнєвого розвитку немовленнєвих дітей із ЗПМР. До основних критеріїв віднесено: рівень мовленнєвої ініціативи; частота спонтанних вокалізацій; наявність ініціативних звернень до дорослого (вербальних/невербальних); здатність підтримувати елементарну взаємодію без прямої стимуляції; наявність та якість вербальних і невербальних засобів комунікації; наявність звуконаслідувань, вокалізацій, складів; стабільність уживання комунікативних засобів у різних ситуаціях; динаміка оволодіння елементарною структурою висловлювання; формування відкритих складів; спроби поєднання складів.

Науково обґрунтовано та розроблено модель комплексної корекційно-відновлювальної роботи з активізації мовлення на початкових етапах («запуск мовлення») у немовленнєвих дітей дошкільного віку. Обґрунтовано психофізіологічні передумови, що забезпечують активізацію мовленнєвої діяльності немовленнєвих дошкільників. Розроблено діагностичний матеріал,

спрямований на вивчення особливостей формування мовленнєвих та немовленнєвих компонентів у структурі мовленнєвої діяльності немовленнєвих дошкільників, який диференційований з урахуванням віку.

Розроблено методику комплексного обстеження мовленнєвої діяльності немовленнєвих дітей, яка дозволяє диференційовано підходити до оцінки рівня сформованості мовлення та визначати оптимальні шляхи корекційного впливу.

Нові факти, одержані здобувачем.

Під час дослідження було узагальнено й обґрунтовано психолого-педагогічні умови ефективної реалізації комплексного підходу до активізації мовлення, серед яких: організаційні (індивідуалізація маршруту розвитку, мультидисциплінарна взаємодія фахівців); методичні (інтеграція засобів логопедії, АДК, дихальних і сенсомоторних практик, поетапність мовленнєвого формування); психологічні (емоційно безпечне середовище, ситуація успіху, позитивне підкріплення); педагогічні (активна участь родини, контекстне мовленнєве супроводження в усіх видах діяльності).

За результатами математичного аналізу було виявлено статистично значущу позитивну динаміку розвитку мовлення в дітей: рівень ефективності методики (за показниками приросту сформованості мовленнєвої діяльності) у групі дітей, які брали участь в очному форматі, сягнув від 66,67% до 92,59% залежно від групи.

Загальний середній приріст мовленнєвої активності склав понад 70%, що засвідчує результативність методики активізації мовленнєвої діяльності в немовленнєвих дітей дошкільного віку із ЗПМР.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, і рекомендацій, сформульованих у дисертації, опублікованих працях.

Достовірність та обґрунтованість результатів дослідження підтверджується теоретико-методологічною основою дослідження; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів, що відповідають предмету, цілям та завданням роботи; кількісним та якісним аналізом даних, з використанням методів математичної статистики; особистою участю автора в розробці комплексного підходу до активізації мовленнєвої діяльності немовленнєвих дошкільників, а також у вивченні стану мовленнєвої діяльності та реалізації методики поетапного формування («запуску мовлення») та розвитку мовлення немовленнєвих дошкільників.

Наукові положення та висновки є обґрунтованими, оскільки вони опираються на широкий спектр методологічних підходів, оригінальних методичних принципів та комплексу дослідницьких методів. Серед них доречно відзначити загальнонаукові методи: аналіз, синтез, абстрагування,

порівняння та узагальнення, які дозволили розкрити специфіку теоретичних підходів, що стали підґрунтям досліджуваного корекційного впливу, а також сформулювати базові положення й підсумкові висновки; *конкретно-наукові методи*: термінологічний аналіз, що забезпечив глибоке осмислення досліджуваних явищ шляхом виявлення, уточнення та структурування значень і змісту ключових понять; *системно-структурний та системно-функціональний методи* використано для обґрунтування нормативних, організаційних і методичних засад комплексного підходу до активізації мовленнєвої діяльності в немовленнєвих дітей; *емпіричні методи* – статичні та динамічні спостереження дітей у процесі консультативно-діагностичного прийому та корекційно-відновлювальної та корекційно-розвиткової роботи з ними різних спеціалістів дошкільної освіти та медико-реабілітаційних установ, бесіди з батьками (тестування, анкетування), вивчення медико-психолого-педагогічної та планово-звітної документації; *структурно-логічний, системно-структурний і системно-функціональний методи* застосовувалися для побудови та реалізації етапів констатувального й формувального експериментів та інші.

Про обґрунтованість наукових результатів дослідження свідчить їх апробація на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях і круглих столах: III Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих вчених «Освітні і культурно-мистецькі практики в контексті інтеграції України у міжнародний науково-інноваційний простір» (12-13 травня 2022 р., м. Запоріжжя, Україна); IX Міжнародна науково-практична конференція студентів та молодих учених «Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців» (18 травня 2022 р., м. Суми, Україна); Всеукраїнська науково-практична конференція «Становлення особистості в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти» (12 травня 2022 р., м. Полтава, Україна); Всеукраїнська науково-практична он-лайн конференція «Дослідження молодих вчених: від ідеї до реалізації» (21-22 квітня 2023 р., м. Київ, Україна); III Всеукраїнський круглий стіл «Спеціальна освіта очима майбутніх фахівців» (30 травня 2023 р., м. Київ, Україна); X Міжнародна науково-практична конференція «Корекційно-реабілітаційна діяльність: стратегії розвитку у національному та світовому вимірі» (21 листопада 2024 р., м. Суми, Україна).

Значення для науки і практики отриманих результатів.

Результати дисертаційного дослідження О. О. Наволокової можуть використовуватися фахівцями для діагностики, обстеження, а також для формування мовленнєвих компонентів мовленнєвої діяльності. Розроблений

діагностичний матеріал, спрямований на вивчення особливостей формування мовленнєвих та немовленнєвих компонентів у структурі мовленнєвої діяльності немовленнєвих дошкільників може застосовуватися в роботі з дітьми різного віку.

Матеріали отримані у результаті проведеного дослідження можуть бути включені до змісту лекційних, практичних (семінарських) занять із курсів: «Логопедична діагностика та корекція системних порушень мовлення», «Мовленнєві і сенсорні системи та їх порушення», «Корекційно-розвиткові методики супроводу осіб з порушеннями мовлення», «Спеціальні предметні методики та педагогічні технології навчання та виховання дітей із порушенням мовленнєвого розвитку» та інших навчальних курсів спеціальності А 6 Спеціальна освіта (Логопедія).

Оцінка змісту та завершеності дисертації.

Наукові результати та висновки дисертації мають належне обґрунтування. Зміст дослідження та експериментальна частина підтверджують його новизну та практичну цінність. Авторка чітко визначила науковий апарат дослідження, а поставлені мета та завдання узгоджуються зі структурою роботи та її висновками. Загальні висновки є логічними, ґрунтуються на отриманих даних та точно відображають сутність проведеного аналізу. Вся робота вирізняється послідовністю, логічністю та завершеністю.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Позитивно оцінюючи здобутки О. О. Наволокової в цілому, не заперечуючи самостійності та унікальності дисертаційної роботи, висловимо деякі зауваження та побажання:

1) на нашу думку, дослідження виграло б, якби під час визначення його методологічних і теоретичних засад, зокрема в процесі опрацювання літературних джерел та здійснення посилань на авторів, було уніфіковано написання прізвищ та ініціалів. Наразі в одних випадках використовуються латинські літери, тоді як в інших – під час посилання на зарубіжних дослідників – застосовується кирилиця;

2) було б доцільно в частині 2.2 більш детально пояснити рівні сформованості комунікативних навичок у дітей із ТПМ. Зокрема, на с. 84 у таблиці 2.6 виокремлено три рівні сформованості комунікативних навичок у цієї категорії дітей, а саме: нульовий, ситуативний і номінативний, тоді як на с. 94 у таблиці 2.10, окрім зазначених трьох, подано ще й четвертий рівень – достатній;

3) на нашу думку, потребує уточнення тривалість використання нетрадиційних методик для активізації мовленнєвої діяльності в немовленнєвих дітей дошкільного віку (с. 117–119). Зокрема, для дітей цієї категорії запропоновано заняття з арт-терапії тривалістю від 30 до 90 хвилин, що може бути надмірним з огляду на їхні вікові та психофізичні особливості;

4) в оформленні списку використаних джерел наявні незначні розбіжності. На нашу переконання, чітке дотримання вимог оформлення бібліографічних посилань у списку використаних джерел згідно з ДСТУ 8302:2015 лише посилить роботу.

Повнота викладення матеріалу дисертації у наукових публікаціях.

Основні наукові положення змісту дисертації подано у 9 публікаціях автора, з яких 3 – у наукових фахових виданнях України категорії «Б», 1 розділу в колективній монографії, 1 публікації в наукових виданнях іноземних держав, 4 матеріалах апробаційного характеру.

Висновок про відповідність кваліфікаційної наукової праці чинним вимогам.

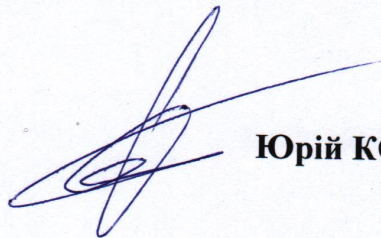
Дисертація Наволокової Олександри Олегівни на тему «Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників», подану на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 016 Спеціальна освіта галузі знань 01 Освіта є незалежним завершеним науковим дослідженням, що вирізняється науковою новизною та практичною значущістю. Її результати є актуальними та затребуваними у відповідній галузі. Теоретичні положення мають глибоке наукове обґрунтування, запропоновано ефективні практичні рішення, а достовірність експериментальної частини підтверджена статистичним аналізом.

Результати дисертаційного дослідження підтвердили ефективне виконання поставлених завдань, а основні положення дисертації вирізняються науковою новизною та пройшли ґрунтовну апробацію. Методичний контент роботи повністю відповідає спеціальності 016 Спеціальна освіта. У цілому представлена до захисту дисертація «Комплексний підхід до активізації мовленнєвої діяльності у немовленнєвих дошкільників» відповідає вимогам до оформлення дисертацій затверджених Наказом МОН України від 12.01.2017 № 40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (із змінами, внесеними згідно з Наказом Міністерства освіти і науки України № 759 від 31.05.2019 р.), та постановою КМ України від 12.01.2022 р. № 44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» (із змінами, внесеними згідно

Постанови КМ України № 341 від 21.03.2022 р., № 502 від 19.05.2023 р., № 507 від 03.05.2024 р.), а її авторка – О. О. Наволокова заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта за спеціальністю 016 Спеціальна освіта.

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри спеціальної та
інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного
університету імені А.С. Макаренка

Юрій КОСЕНКО

